

MIHAJLO ĐURIĆ
 NIETZSCHE'S SPÄTER NACHLAß
 (Zusammenfassung)

Dieser Termin wird hier vorgeschlagen als zutreffender Titel für die sämtliche Masse fragmentarischer Nachlaßaufzeichnungen aus Nietzsches letzter Schaffensperiode (Sommer 1882 – Januar 1889), welche in Abteilungen VII und VIII der von Colli und Montinari bearbeiteten kritischen Gesamtausgabe von Nietzsches Werken veröffentlicht sind. Gewichtige Argumente gegen den Gebrauch des Titels "Der Wille zur Macht", den die ersten Herausgeber des späten Nachlasses eingeführt haben, und der gelegentlich noch immer umläuft, werden vorgelegt.

Es entbehrt jeder Grundlage, die handschriftlich zurückgebliebene Notizen Nietzsches, die er selbst nicht autorisiert hat, als mehr oder weniger glückte Bestandteile eines vermeintlich streng entworfenen Arbeitsprogramms zu reklamieren. Besonders ist es unstatthaft und ungerechtfertigt, diese Aufzeichnungen in irgendwelcher verbesserter oder zurechtgemachter Form zu edieren, um den günstigeren Eindruck von deren philosophischer Reife und literarischer Fertigkeit hervorzurufen. Als rohes und ungeordnetes Material, freilich von faszinierendem Ideenreichtum, sind diese Aufzeichnungen durchaus ungeeignet, auch nur die groben Umrissen eines angeblich letzten Hauptwerkes des Philosophen fest ins Auge zu fassen. Nicht nur, daß der gedankliche Gefüge dieser Aufzeichnungen undurchsichtig bleibt – teils wegen deren Verschiedenartigkeit, teils wegen deren Mehrdeutigkeit – sondern auch die mögliche Zusammengehörigkeit dieser Aufzeichnungen zu irgendeinem idealen Ganzen bleibt in der Schwebe.

Originalni naučni rad
 UDK – 165

ŽIVAN LAZOVIĆ

**BERTRAND RASEL:
 DVE PREKRETNICE U EMPIRIZMU***

Empirizam je svakako jedna od najdominantnijih tradicija u filozofiji. Najuopštenije govoreći, njega karakteriše čvrsto uverenje da je ljudsko znanje zasnovano na čulnom iskustvu, preko kojeg je najdirektnije povezano sa stvarnošću, i da svoj najrepräsentativniji oblik ima u empirijskim naukama zbog toga što ove podležu iskustvenoj proveri. Bez obzira na ovu opštu karakterizaciju, tokom svoje istorije empirizam je kao filozofsko učenje trpeo znatne promene i modifikacije, tako da se savremeni empirizam znatno razlikuje od klasičnog Lokovog (Locke) ili Hjumovog (Hume) učenja. U članku "Pet prekretnica u empirizmu" V. Kvajn¹ navodi pet po njegovom mišljenju prelomnih momenata u razvoju savremenog, dvadesetovekovnog empirizma. To su:

* (1) prebacivanje interesovanja sa psiholoških na semantička razmatranja, to jest, sa ideja kao psiholoških kategorija na reči kao semantičke kategorije – ono je započelo dosta davno, još krajem 18. veka, u delu danas manje poznatog empirističkog filozofa Dž. H. Tuka (J. H. Tooke);

* (2) prepostavka da su osnovni nosioci značenja iskazi a ne pojedinačni izrazi – istorijski gledano, ovu prekretnicu empirizam duguje Dž. Bentamu (J. Bentham), koji se prvi zalagao za postupak parafraziranja ili kontekstualne definicije, a čiju osnovnu ideju su kasnije razvili Bolzano (Bolzano), Frege (Frege) i Rasel (Russell);

* (3) umereni ili relativni holizam – prepostavka da i pojedinačni iskazi svoje značenje stiču tek unutar šireg sistema iskaza, tj. teorije u kojoj figuriraju (Kvajn) ili možda i čitavog jezika u kojem su formulisani (Dejvidson /Davidson/);

* Ovaj članak je doradena verzija predavanja održanog novembra 1995. godine na Kolarčevom narodnom univerzitetu u Beogradu, u okviru ciklusa predavanja povodom dvadesetpetogodišnjice Raselove smrti. Rekonstrukcija Raselovih ontoloških shvatanja dobriim delom se oslanjaju na tekst V. Kvajna (W. Quine), "Russell's ontological development", objavljen u: *The Journal of Philosophy*, 63, 1966, pp. 657-667.

¹ W. Quine, "Five Milestones of Empiricism", u: *Theories and Things*, Harvard, 1981. (Videti posebno pp. 67-72.)

(4) metodološki monizam – odbacivanje dualizma između analitičkih i sintetičkih iskaza, što je započeo Carnap (Carnap) a dovršio sâm Kvajn;²

(5) napuštanje ideje o „prvoj filozofiji“ (koja bi imala prioritet u odnosu na prirodne nauke) i zalaganje za naturalistički pristup – začetke ovakvog pristupa, za čiju zastupljenost u savremenom empirizmu je najzaslužniji upravo Kvajn, nalazimo još kod O. Konta (A. Comte).

U dve od ovih pet prekretnica ogroman je, ako ne i presudan, doprinos Bertranda Rasela. Prva od njih je usmeravanje filozofskog interesovanja na reči kao osnovne semantičke jedinice, a druga je prenošenje semantičkog težišta sa pojedinačnih izraza na obuhvatnije jezičke celine, pre svega na rečenice ili iskaze.

Prva prekretnica

Uopšteno govoreći, empirizam karakteriše uverenje da je znanje i u pogledu svog porekla i u pogledu svog važenja zasnovano na čulnom iskustvu kao rezultatu uzročne interakcije između spoljašnjeg sveta i nas kao subjekata saznanja. Centralna tačka u klasičnom empirizmu bila je učenje o idejama. Kada analiziraju gradu od koje se sastoji naše saznanje, klasični empiristi (najreprezentativniji predstavnik je Lok) za osnovne sastavne elemente uzimaju ideje. Ideje su shvaćene kao psihološki ili mentalni entiteti, one su sadržaj našeg iskustva, bilo da je ovo čulno ili refleksivno; Lok ih uopšteno određuje kao neposredne predmete našeg mišljenja. Sa stanovišta sticanja saznanja o spoljašnjem svetu, važnije su ideje koje potiču iz čula i čine sadržaj čulnog iskustva. One su, po pretpostavci, nastale uzročnim delovanjem spoljašnjih objekata na naša čula, ali ne predstavljaju samo uzročne posrednike u našem opažanju spoljašnjih stvari, nego su ujedno i epistemički posrednici: prema klasičnom Lokovom učenju, takozvanoj reprezentacionoj teoriji, ideje su reprezentanti ili epistemički znaci na osnovu kojih stičemo znanje o spoljašnjim stvarima i njihovim osobinama. Budući da im pripisuje takvu ulogu, klasični empirizam (kao što je Lokov) suočava se sa dva osnovna pitanja:

(1) Kako nam ideje kao sadržaji čulnog iskustva mogu poslužiti kao svedočanstvo na osnovu kojeg bismo mogli stići saznanje o spoljašnjim stvarima?

(2) Kako one, kao mentalni entiteti, mogu reprezentovati nešto što se, budući da je fizičkog karaktera, od njih toliko razlikuje a opet ih, po pretpostavci, uzrokuje?

Za dvadesetovekovni empirizam je karakteristično da pažnju preusmerava sa ideja kao mentalnih entiteta na jezički plan, baveći se našim govorom o fizičkim objektima i njihovim osobinama. U tom semantičkom duhu, pitanja

2 Već holizam, po Kvajnovom mišljenju, relativizuje razliku između analitičkih i sintetičkih iskaza tako što se organizacija uloga analitičkih iskaza unutar sistema i empirijski sadržaj sintetičkih iskaza prenose preko logičkih veza i difuzno protežu kroz čitav sistem iskaza.

epistemološkog statusa ideja i relacije reprezentovanja bivaju preformulisana u pitanju o značenju i referenciji jezičkih izraza. Nimalo slučajno, u pozadini ovog semantičkog obrta leži jedna dosta stara pretpostavka (koja, u najmanju ruku, datira još od Aristotela) da je stvarnost na odgovarajući način reprezentovana u našem govoru i da će nam uvid u najopštiju strukturalnu obeležja jezika kojim o njoj govorimo ujedno pružiti ključ za otkrivanje najopštijih strukturalnih obeležja same stvarnosti. Neposredna korist od ovakvog pomeranja interesovanja pokazala se u tome što smo umesto ideja kao nedovoljno jasnih i u krajnjoj liniji samo privatnih objekata introspekcije za predmet filozofske analize dobili intersubjektivno dostupne, javne nosioci značenja i referencije.

Upravo se ovakva korist na najbolji način manifestovala u Raselovom doprinosu semantičkoj prekretnici u savremenom empirizmu. Naime, posebno u periodu od 1900. do 1920. godine (koji mnogi smatraju filozofski najplodnijim i najznačajnijim u njegovom misaonom razvoju) Rasel se zalagao za to da se kao osnovni filozofski metod usvoji metod logičke analize. Ubzro je ovaj metod zaista i postao obrazac za veliki deo savremene filozofije. Zalaganje za metod logičke analize proisticalo je iz uverenja da je čitava filozofija u osnovi logika i da su svi pravi filozofski problemi u osnovi logički. Tako je Rasel u knjizi *Naše znanje o spoljašnjem svetu* (1914) pisao: „Za svaki filozofski problem, kada se podvrgne neophodnoj analizi i precišćavanju, pokazuje se ili da uopšte nije filozofski, ili pak da je (...) logički.“³ Logička analiza nije, međutim, shvaćena kao predmet suvoparnog interesovanja za formalna pitanja. Naprotiv, u načinu na koji su je Rasel i njegovi sledbenici upražnjivali provejava duh već spomenutog aristotelovskog uverenja da će nas razotkrivanje logičke strukture jezika dovesti do važnih ontoloških i metafizičkih zaključaka o prirodi stvarnosti.

Na Raselovo opredeljivanje za metod logičke analize po svoj prilici su presudno uticala dva momenta. Prvi je njegovo bavljenje odnosom između logike i matematike. Raselov rad, zajedno sa Vajthedom (Whithead), na *Principia Mathematica* imao je važne filozofske dimenzije, koje su se kasnije, kroz njegova uže filozofska dela, ispoljile u teoriji značenja (teorija deskripcije, teorija denotacije i dr.) i u ontologiji (logički atomizam). Globalni cilj Raselovih logičkih interesovanja bio je izgradnja jednog idealnog, formalnog jezika (jezika PM) koji će biti semantički i sintaksički dovoljno bogat da može, koristeći odgovarajuće korelativne izraze, izraziti sve ono što se može izreći u običnom, prirodnom jeziku. Potrebu za takvim jezikom otkriva drugi od pomenutih momenata. Naime, filozofske rasprave se vode i ideje izražavaju u običnom, prirodnom jeziku. Međutim, površinska, gramatička forma rečenica koje u prirodnom jeziku koristimo ne mora u potpunosti odgovarati njihovoj logičkoj formi, tako da nam ne moraju uvek biti očigledne logičke i ontološke implikacije našeg govora. Izvor

3 B. Russell, *Our Knowledge of the External World*, London, 1914. Ovo Raselovo gledište slično je (mada samo na prvi pogled) kasnijem Vitgenštajnrovom stavu da da svi filozofski problemi moraju prvo biti jasno formulisani da bi uopšte mogli biti razrešeni, budući da je njihovo poreklo u pogrešnoj upotrebi reči našeg jezika (upor. Wittgenstein, L., *Philosophical Investigations*, Oxford, 1958, §§ 123, 133).

mognih pojmovnih nedoumica i zbrka, pa samim tim i mnogih filozofskih problema, ležao je u tome što su filozofi bili obmanuti površinskom, gramatičkom formom rečenica kojima su izražavali svoje ideje, izvodeći pogrešne ontološke i metafizičke zaključke. Kao primer može nam poslužiti jedan od najopštijih stavova tradicionalne metafizike, o razlici između supstancije i njenih atributa: jedan od razloga za prihvatanje ove teze o strukturi stvarnosti svakako je u prenaglašavanju značaja rečenica koje u prirodnom jeziku izražavaju kategoričke sudove i čija je gramatička forma "S je P". Sa nekim još očiglednijim primerima u kojima nas gramatička forma rečenica obmanjuje i navodi na pogrešne onotološke zaključke upoznaćemo se kasnije. Imajući u vidu da nevolje potiču otuda što je prirodni jezik – inače podesan u mnogim aspektima – često nedovoljno precisan, više smislen, nezgrapan i neprikladan za izražavanje suptilnih pojmovnih i logičkih distinkcija, Rasel je predložio naizgled sasvim jednostavan put: da bi se filozofski problemi uspešno rđeli, umesto da ih izražavamo sredstvima običnog jezika, moramo ih izraziti sredstvima idealnog jezika. Metod logičke analize u tom kontekstu nalazi svoju primenu: on će nam poslužiti da ispod površinske, gramatičke forme rečenica, otkrijemo njihov stvarni logički sadržaj, da proniknemo u njihovu često prikrivenu logičku strukturu, i tako vidimo šta zaista tvrdimo i koje stvari podrazumevamo kada ih upotrebljavamo.

Za ilustraciju nam može poslužiti anegdotski primer koji koristi i Rasel.⁴ Vlasnik jedne luksuzne jahte pozvao je prijatelje na večeru, i jedan od njih mu prilikom pozdravljanja, bacivši pogled na jahtu, kaže: "Mislio sam da je tvoja jahta veća nego što je." Vlasnik mu odgovara: "Ne, moja jahta nije veća nego što je." Duhovit odgovor vlasnika jahte na pomalo zajedljivu primedbu omogućen je činjenicom da je posetilac izrekao rečenicu koja je po svojoj gramatičkoj formi dvosmislena, i u jednom smislu – upravo onom koji je iskoristio vlasnik jahte – može se protumačiti kao da krši princip identiteta, odnosno, kao da tvrdi da veličina jahte nije ista kao veličina jahte. Ipak, jasno je da gost nije bio toliko neoprezan u pogledu principa identiteta, i da nije htio da kaže: "Mislio sam da je veličina tvoje jahte veća nego što je veličina tvoje jahte", već nešto poput: "Zamišljena veličina tvoje jahte veća je od stvarne veličine tvoje jahte."

Nedoumicu u pogledu toga šta je gost zaista tvrdio, nastalu usled dvosmislenosti koju u sebi nosi gramatička forma rečenice "Mislio sam da je tvoja jahta veća nego što je", možemo otkloniti eksplisiranjem prikrivenе logičke forme rečenice. U ovakovom tipu primera, tačnije u rečenicama u kojima se izražavaju takozvani *propozicijski stavovi* (*propositional attitudes*)⁵, primenljivo je Raselovo razlikovanje takozvanog primarnog i sekundarnog javljanja denota-

4 B. Rasel, "O denotaciji", u: *Ogledi o jeziku i značenju*, (prir. A. Pavković i Ž. Lazović), Beograd, 1992, str. 58.

5 Termin je prvi skovao upravo Rasel, i ta problematika, inicirana osim Raselovim i nekim ranim Fregeovim zapažanjima (upor. Fregeov članak "O smislu i nominatumu" u: *Ogledi o jeziku i značenju*, str. 35-50), veoma je zastupljena u savremenoj filozofiji jezika.

cionalih izraza, odnosno njihovog šireg i užeg opsega.⁶ Ako se u našem primeru denotacioni izraz "veličina tvoje jahte" tumači kao da se javlja sekundarno, to jest, ako se uzme u užem opsegu (kao da je obuhvaćen operatorom "mislio sam"), dobija se besmislica tipa:

| "Mislio sam da $A \neq A$."

Ako se, pak, izraz protumači kao da se javlja primarno, odnosno, ako se uzme u širem opsegu (kao da obuhvata operator "mislio sam", dobijamo smislen iskaz forme:

| "A i mislio sam $\neg A$."

Povlačenje distinkcije u načinu na koji se denotacioni izraz može javiti u rečenici, kao i u njegovom opsegu, pokazalo se posebno korisnim u modalnim kontekstima. Recimo, Rasel je zaista napisao (zajedno sa Vajthedom) *Principe matematike*, ali je to bila kontingentna činjenica i, osim ekstremnih determinista, svi ćemo se složiti da se moglo dogoditi da Rasel ne bude koautor *Principa matematike*. Ali, mada bismo se oko toga složili, nije svejedno kako ćemo tu mogućnost izraziti. Naime, ako bismo rekli:

| "Moguće je da koautor *Principa matematike* nije bio koautor *Principa matematike*",

tvdili bismo iskaz oblika:

| "Moguće je da $A \neq A$ ",

čime bismo protivrečili logičkom principu identiteta. Ali, ako bismo rekli:

| "Koautor *Principa matematike* je mogao da ne bude koautor *Principa matematike*",

izrekli bismo iskaz oblika:

| "A i moguće je $\neg A$ ",

što bi bio logički sasvim neproblematičan iskaz, jer bismo njime tvrdili da je neko (Rasel) ko je bio koautor *Principa matematike* mogao da to ne bude (a da ostane ista osoba, tj. Rasel).

Imajući ove distinkcije u vidu, Rasel nije želeo da bude prestrog sudija u pogledu običnog jezika, jer je bio sasvim svestan da se u njemu ovakve i slične dvosmislenosti često ni ne mogu izbeći. Kao i Frege, i on je smatrao da se one mogu izbeći tek u jednom idealnom, veštačkom jeziku u kojem ćemo otpočetka biti pažljivi u pogledu toga kakvu logičku ulogu imaju pojedini izrazi i u kojem će se gramatička i logička forma iskaza potpuno podudarati, tačnije, u kojem će nam logička forma naših iskaza biti sasvim prozirna i netaknuta pragmatičkim,

6 U članku "O denotaciji" (str. 58), Rasel definije sekundarno javljanje denotacionog izraza kao ono javljanje koje je ograničeno na uži kontekst iskaza. (u navedenom primeru to je iskaz "Tvoja jahta je veća nego što je.") koji je sastavni deo šireg iskaza ("Mislio sam da je tvoja jahta veća nego što je.") tako da, ako ga zamenujemo nekim drugim izrazom koji denotira isti objekt, zamenja se ograničava na kontekst užeg iskaza. Već iz ovog određenja se vidi u kom smislu će Rasel kasnije govoriti i o užem i širem opsegu.

kontekstualnim ili nekim drugim spoljašnjim faktorima. Ali, osim što su učinili presudne početne korake u izgradnji jednog takvog jezika, obojica su bili uvereni da nam metod logičke analize može biti od neprocenjive koristi u raskrinkavanju i otklanjanju filozofskih problema koji u osnovi imaju karakter logičkih zagonetki i koji proističu iz činjenice da nas gramatička forma rečenica običnog jezika često vara u pogledu njihove logičke forme.

Još jedna od logičkih zagonetki kojima se sâm Rasel svojevremeno bavio ilustrovaće nam primenu metoda logičke analize u rešavanju filozofskih problema i ujedno nas uvesti u drugu prekretnicu u savremenom empirizmu u kojoj je Raselov ideo veoma veliki. Reč je o rečenicama koje za gramatičke subjekte imaju denotacione izraze koji ništa ne denotiraju, odnosno, ne označavaju nikakav objekat u stvarnom svetu.⁷ Zagonetka koja se kod takvih rečenica javlja je u tome što oni naizgled krše zakon isključenja trećeg ($A \vee \neg A$). Na primer, rečenica "Sadašnji kralj Saudijske Arabije je čelav" nam izgleda potpuno neproblematična, kako u pogledu svoje gramatičke tako i – rekli bismo – i u pogledu svoje logičke forme: to je naizgled tipična predikaciona rečenica ($S-P$) u kojoj jednoj osobi (koju identifikujemo kao sadašnjeg kralja Saudijske Arabije) pripisujemo izvesno svojstvo (da je čelava), i čiju istinosnu vrednost relativno lako možemo ustanoviti. Ali, pogledajmo rečenicu: "Sadašnji kralj Srbije je čelav." Ona ima istu gramatičku formu kao i prethodna rečenica i naizgled je podjednako logički neproblematična i smislena. Međutim, problemi nastaju iz činjenice da Srbija u ovom trenutku nema kralja. Razume se da nije reč o problemima političke prirode, koje bi i naši vajni monarchisti imali u vidu, već o logičkim problemima. Jer, bez obzira na uočenu sličnost po gramatičkoj i, sledstveno tome, po logičkoj formi između navedenih rečenica, nevolja je u tome što nije lako ustanoviti istinosnu vrednost druge rečenice. Kao što bi Rasel duhovito primetio, ako bismo sva postojeća bića grupisali u dve klase, klasu onih koja jesu i onih koja nisu čelava, nigde ne bismo našli sadašnjeg kralja Srbije, jer ovaj ni ne postoji. Logička teškoća je u tome što za rečenicu "Sadašnji kralj Srbije je čelav" ne bismo mogli da utvrdimo da li je istinita. Budući da se ista teškoća javlja i sa suprotnom rečenicom, "Sadašnji kralj Srbije nije čelav", izgleda kao da je doveden u opasnost princip isključenja trećeg.

Pre Rasele, teškoća je otklanjana na dva načina. Prema Fregeu, rečenice čiji gramatički subjekti ništa ne označavaju mogu biti smislene, samo što bismo za njih priznali da nemaju nijednu istinosnu vrednost. Fregeovskim jezikom rečeno, one bi izražavale misao ali ne bi imale nominatum. Ovim rešenjem Rasel nije bio zadovoljan zbog toga što ono očigledno ograničava važenje principa isključenja trećeg. Na drugoj strani, Rasel je bio nezadovoljan i drugim, Majnongovim (Meinong) rešenjem, po kojem bi iz same činjenice da je rečenica smislena sledilo da njen gramatički subjekt nešto označava, ako ne u stvarnom, onda u nekom subzistentnom svetu u kojem bi prebivali homeroški bogovi, Odisej, sirene, Hamlet i druga fiktivna bića. Majnongovsko rešenje bi možda obradovalo

⁷ Ibid., str. 55, 58.

pomenute srpske monarchiste jer bi nebeska Srbija konačno imala kralja kojeg i zaslужuje, nebeskog, ali je Rasela brinula činjenica da bismo onda morali biti blagonakloni i prema samoprotivrečnim entitetima kao što su "okrugli kvadrat", "drveno gvožđe" i sličnim, čijoj subzistenciji se protive logički razlozi.

Po Raselovom mišljenju, ova predložena rešenja počivaju na preuranjenom poistovećivanju gramatičke i logičke forme rečenica. Naime, pogrešno se smatra da navedene rečenice ne samo gramatički nego i logički gledano imaju predikacionu formu $S-P$ iskaza i da je njihov gramatički subjekt ujedno i njihov logički subjekt. Njihova gramatička forma nije sporna, ali je sporno da li ona ujedno adekvatno izražava i njihovu logičku formu. Upravo je ovo Rasel poricao, ističući da je njihova stvarna logička forma prikrivena gramatičkom i da se, kada se ona eksplisira, pokazuje da nisu u pitanju predikacioni $S-P$ iskazi, nego složena konjunkcija jednog egzistencijalnog iskaza, u kojem se tvrdi postojanje jednog određenog objekta, i dva ili više predikacionih iskaza u kojima se tom objektu pripisuju izvesna svojstva. Tako bi, prema Raselovoj analizi, svako ko bi izrekao rečenicu "Sadašnji kralj Srbije je čelav" u stvari tvrdio: "Postoji jedan i samo jedan entitet koji ima svojstvo da je sadašnji kralj Srbije i taj entitet ima svojstvo da je čelav."⁸ Prevod nam doduše daje složeniji iskaz, ali je sada pitanje njegove istinitosti ili lažnosti rešivo, pošto je reč o konjunkciji nekoliko iskaza od kojih bi svaki morao biti istinit da bi čitav iskaz bio istinit. U konkretnom primeru, složeni iskaz je neistinit zato što je već prvi član konjunkcije, egzistencijalni iskaz u kojem se tvrdi postojanje jednog jedinstvenog entiteta koji je sadašnji kralj Srbije, pogrešan.

Druga prekretnica

Ako pažljivije pogledamo i uporedimo rečenice:
"Sadašnji kralj Srbije je čelav"

i:

"Postoji jedan i samo jedan entitet koji je sadašnji kralj Srbije i taj je entitet čelav"

uočićemo nagoveštaj Raselovog važnog doprinosa drugoj prelomnoj tački u razvoju savremenog empirizma. Eksplisiranjem logičke forme prve rečenice pokazalo se da gramatički subjekt te rečenice nije istovremeno i njen logički subjekt: termin "sadašnji kralj Srbije" je sa mesta gramatičkog subjekta u prvoj rečenici dospeo na mesto predikata u drugoj rečenici. Dakle, dok je u prvom slučaju taj deškriptivni izraz naizgled upotrebljen da bi nešto imenovao, u pred-

⁸ Najuverljiviju kritiku Raselove analize nalazimo kod Strosna (P. F. Strawson, "On Referring", *Mind*, 1950). Strosnova kritika Raselovog učenja o opisima počiva u stvari na odbacivanju teorije značenja od koje polazi Rasel. Osnovna ideja na koju se poziva Strosn je da izrazi nemaju značenje nezavisno od upotrebe, nič rečenice imaju istinosnu vrednost nezavisno od kontekstâ u kojima se koriste da bi se njima nešto tvrdilo.

poženom prevodu on je tu prividnu ulogu izgubio i prepustio je kvantifikovanoj (vezanoj) promenljivoj, dok je on sâm dobio predikativnu ulogu. Time je potpuno isčezla i prividna a problematična ontološka obaveza koja se nametala Majnongu, da gramatički ispravno upotrebljeno ime mora imati nosioca da bi iskaz u kojem se ono javlja na mestu subjekta imao smisao.

Postupak kojim se Rasel u prevodu poslužio da bi dati deskriptivni izraz lišio referencijalne upotrebe, a time i problematične ontološke implikacije, još od Bentama je poznat pod nazivom parafraziranje, a u literaturi se još naziva i kontekstualnom definicijom. Reč je, naime, o tome da se jedan izraz definiše ne korišćenjem semantički ekvivalentnog izraza, nego tako što se utvrđuje postupak putem kojeg se svi iskazi u kojima se taj izraz javlja mogu prevesti u logički ekvivalentne iskaze u kojima se taj izraz više ne javlja (ili se ne javlja u istoj logičkoj ulozi). Korist od ovakvog postupka je zaista neprocenjiva. Uopšteno govoreći, kad god imamo neki problematičan izraz, čija nas upotreba naizgled uvlači u krupne ontološke obaveze ili semantičke teškoće, probleme možemo ukloniti tako što ćemo naći način da ga kontekstualno definišemo i pokažemo da se, logički gledano, iste one stvari koje smo tvrdili pomoću rečeničnih konstrukcija koje su sadržavale taj izraz mogu izreći i pomoći rečeničnih konstrukcija koje taj izraz ne sadrže (ili ga sadrže u nekoj drugačijoj, logički neproblematičnoj ulozi).⁹

S obzirom na veliki značaj koji postupak parafraziranja ili kontekstualne definicije može imati u rešavanju filozofskih problema, nije neobično da je Remzi (Ramsey) kasnije Raselov metod proglašio paradigmom filozofske analize. Međutim, metod počiva na značajnom filozofskom uvidu koji u stvari i čini drugu od pomenutih prelomnih tačaka u razvoju savremenog empirizma: da osnovne jedinice jezičkog značenja nisu pojedinačni izrazi nego obuhvatniji jezički sklopovi, tačnije, rečenice ili iskazi u kojima se ti izrazi upotrebljavaju.¹⁰ Klasični empiristi polazili su od tradicionalne, atomističke teorije značenja, po kojoj su primarne značenjske jedinice pojedinačni izrazi koji svoje značenje dobijaju zahvaljujući tome što nešto označavaju; izuzetak su samo takozvani sinkategorematički izrazi kao što su, na primer, veznici, koji imaju pomoćnu

9 U tom pogledu je i Kvajn smatrao da logička analiza i postupak parafraziranja imaju veliki značaj u rešavanju ontoloških neodumica – prelazak sa nivoa običnog na nivo formalnog jezika ima karakter razjašnjavajućeg parafraziranja rečenica iz prvog pomoću rečenica drugog jezika, pri čemu logički sadržaj prve rečenice biva sačuvan i oslobođen problematičnih pretpostavki i zbunjujućih dodataka. (Upor. W. Quine, *Word and Object*, MIT, 1960, pp. 258-259.)

10 Istoriski gledano, ovaj uvid dugujemo Fregeu i on je zaista imao dalekosežne posledice ne samo u savremenom empirizmu nego i u čitavoj savremenoj filozofiji, posebno u onom delu koji je bio upućen na proučavanje jezika. Radikalizovan je u Kvajnovom i Dejvidsonovom učenju o globalnom jezičkom holizmu, po kojem primarni nosioci značenja nisu čak ni pojedinačne rečenice (iskazi), nego čitav jezik. Više o ovom radikalnijem holizmu može se naći u zbornicima članaka ovih filozofa: D. Dejvidson, *Metafizički ogledi*, (prir. Ž. Lazović), Beograd, 1995; V. Kvajn, *Jezik i stvarnost*, (prir. Ž. Lazović; knjiga je u pripremi i biće objavljena iduće, 1998. godine u izdanju FDS, Beograd).

ulogu u obrazovanju složenijih jezičkih celina od prostijih. Najdovršenija verzija ove teorije može se naći kod jednog od eminentnih predstavnika klasičnog empirizma, D. S. Mila (J. S. Mill).

Sve do 1905. godine, tačnije do članka "O denotaciji", Rasel je usvajao tradicionalnu teoriju značenja. Neke njene elemente zadržao je i u kasnijim radovima, ali je, koristeći opisanu analizu, za široku klasu izraza iz običnog jezika (za singularne opise tipa "sadašnji kralj Srbije") pokazao da su nepotpuni simboli, odnosno, da nemaju izdvojeno značenje nezavisno od šire jezičke celine (rečenice) u kojoj se javljaju i da se odgovarajućim prevodom mogu ukloniti a da šira jezička celina (rečenica) ne gubi na svom značenju (logičkom sadržaju). Na taj način je potvrđeno da je pretpostavka da je osnovni nosilac značenja rečenica a ne pojedinačna reč, u osnovi postupka kontekstualnog definisanja. Jer, ukoliko bi sastavni delovi rečenice bili semantički primarni, kao što je smatrano u tradicionalnoj teoriji značenja, datu rečenicu bismo morali analizirati tako što bismo za svaki njen deo pružili odgovarajući semantički ekvivalent. Ako bi, pak, rečenica bila osnovni nosilac značenja otvorena je mogućnost da se prilikom analize njenog značenja neki njeni sastavni delovi uklone postupkom parafraziranja, uz uslov da rečenica dobijena parafraziranjem izražava isti logički sadržaj kao i polazna rečenica.

Značaj postupka parafraziranja ili kontekstualnog definisanja nije samo u tome što nam omogućuje da ekspliciramo stvarnu logičku formu problematične rečenice. Još krupniji filozofski značaj je u tome što nam on pruža moćno oruđe za eliminisanje onih izraza koji naizgled imaju neprihvatljive i sporne ontološke implikacije. Sa takvom njegovom primenom zalazimo u najdublje filozofske vode, u vode ontologije i pitanja o tome kojim ćemo sve vrstama stvari pripisati postojanje. Naravno, u duhu prve prekretnice savremenog empirizma o kojoj smo u prethodnom odeljku govorili, put do odgovora na ovo pitanje takođe bi trebalo da nas vodi preko jezika. Po pretpostavci na koju se oslanja Rasel, ontološke obaveze jezika biće sadržane u onim izrazima čije se značenje i upotreba u jeziku prvenstveno sastoje u referiranju na objekte, a koje nije moguće ukloniti iz jezika korišćenjem kontekstualne definicije.

Kao što smo već spomenuli, sve negde do 1905. godine Rasel je prihvatao tradicionalno učenje po kojem svaki smisleni izraz označava neku vrstu objekta. Njegova u osnovi realistička ontologija bila je veoma širokogruda, jer je svet naseljavala ne samo egzistentnim entitetima (postojećim pojedinačnim stvarima označenim vlastitim imenima i vezanim promenljivama) nego i takozvanim subzistentnim entitetima (njegpre pojmovima, ali i brojevinama, homerovskim bogovima, relacijama, himerama itd.). To se odrazilo i u jeziku *Principa matematike* (PM-jezik) iz 1903. godine, koji kao nosioci ontoloških obaveza sadrži konstante dve vrste, individualne i predikatske. Za svakog kasnijeg logičara koji bi bio skloniji isključivo ekstenzionalnom pristupu (primer je, recimo, Kvajn), a posebno za radikalne nominaliste, ova ontologija bi bila nedopustivo bogata i nediskriminativna. Slikovito govoreći, Rasel je u svom ontološkom stavu majnongovski zapustio bradu i bilo je potrebno samo da pronađe adekvatno sredstvo koje će

mu poslužiti kao okamovski brijač da tu bradu potkreše i dovede u red. Ovo sredstvo je otkrio upravo u postupku parafraziranja. Prvu uspešnu primenu ovog postupka nalazimo u njegovom učenju o deskripcijama, u kojem je pokazao da se singularni opisi tipa "Sadašnji kralj Srbije" (koje j Frege uvrstio u primitivnu notaciju) mogu kontekstualno definisati i eliminisati iz klase iskaza koji referiraju na objekte.

Osim majnongovskih objekata, drugi krupan izvor Raselovih ontoloških nedaća bile su klase, i to još otkako je u prvoj verziji *Principa matematike* formulisao paradoks klase svih klasa koje nisu članovi same sebe.¹¹ Paradoks je prvi 1897. godine otkrio Burali-Forti, i to u vezi sa infinitnim ordinalnim brojevima, ali je njemu tada izgledalo da je lako rešiv lokalnim podešavanjem teorije. Raselova formulacija paradoksa zadirala je, međutim, u same temelje matematičke logike koju je pokušao da izgradi Frege, i Rasel nije imao mira sve dok nije 1908. godine dovršio svoje rešenje u vidu teorije tipova, koja je u obrisima bila nagoveštena u *Principima matematike*.

Ontološke obaveze *PM*-jezika su, videli smo, takve da se pretpostavlja postojanje pojedinačnih stvari, ali i pojmove kao apstraktnih objekata. Pojmovi su shvaćeni intenzionalno, i u njih je Rasel svrstavao svojstva, dok je klase, kao ekstenzionalno shvaćene entitete, svrstao u stvari. Kada je reč o klasu, ona nije istovetna s odgovarajućim pojmom (na osnovu kojeg je klasa formirana), upravo zato što ima obeležje ekstenzionalnosti: dve klase koje imaju iste članove identične su, iako mogu biti obrazovane pomoću različitih pojmoveva (poznati primer su klase "bića sa bubrežima" i "bića sa srcem"). U tome je Rasel nalazio argument za pretpostavku o nezavisnom postojanju klasa. Naravno, osnovna ontološka obaveza potiče iz jezika, odnosno, iz činjenice da *PM*-jezik sadrži izraze pomoću kojih se referira na klase, što znači da se pretpostavlja njihovo postojanje. A budući da se klase ne mogu poistovetiti sa odgovarajućim klasnim pojmovima, jedina alternativa koja preostaje u dvodelnoj ontologiji Principa matematike jeste da one spadaju među stvari.

Ipak, osim što se suočio sa paradoksom klasa, Rasel je smatrao da su svojstva i epistemološki i ontološki primarnija od klasa: jedno svojstvo F može biti zajedničko za više stvari, dok klase mogu biti obrazovane i tako da članovi nemaju nikakvo zajedničko svojstvo osim formalnog obeležja da pripadaju istoj klasi. Zato je i kasniji Raselov rad na rešavanju paradoksa bio usmeren ka izgradnji teorije u kojoj neće biti mesta za klase, već samo za svojstva. Tako se u spisu "Matematička logika zasnovana na teoriji tipova"¹² zalaže za eliminaciju klasa po modelu singularnih opisa, odnosno u duhu učenja o nepotpunim simbolima. Naime, budući da prividna ontološka obaveza u pogledu klasa proističe

11 B. Russell, *The Principles of Mathematics*, Cambridge&New York, 1903; dobar pregled je moguće naći u: J. van Heijenoort, "Logical Paradoxes", objavljeno u Edvardsovoj (*Edwards' The Encyclopedia of Philosophy*, New York, 1967, vol. 5).

12 B. Russell, "Mathematical Logic as Based on the Theory of Types", *American Journal of Mathematics* 30, 1908.

iz toga što se izrazi za klase javljaju u referencijalnoj ulozi, na mestu gramatičkog subjekta u rečenici, tu ontološku obavezu je moguće izbeći ako se izrazi za klase kontekstualno definisu. U kontekstualnoj definiciji ovih izraza Rasel koristi izraze za svojstva, pa bi model takve kontekstualne definicije bio:

$$\hat{x} f(x) \leftrightarrow \dots f\dots$$

Izrazi za svojstva zadržani su u jeziku kao deskriptivne konstante koje imaju ulogu termina i nose ontološke obaveze. Ta ontološka obaveza je sasvim eksplicitna u Raselovoj teoriji tipova u kojoj se, za potrebe rekonstruisanja matematike u duhu *PM*-jezika, vrši kvantifikovanje svojstava: Raselovi aksiomi beskonačnosti i izbora uključuju iskaze tipa "Postoji f". Samog Rasela pritom nisu toliko brinule preuzete ontološke obaveze u pogledu svojstava, koliko pitanje da li su uvedeni aksiomi zaista aksiomi u punom smislu reči, odnosno, da li predstavljaju analitičke i primitivne istine.

Kontekstualnim definisanjem izraza za klase i njihovom eliminacijom Raselova zapuštena majnongovska brada delimično je potkresana. Uklanjanjem klasa znatno je uprošćena ontologija Principa matematike, ali time nije bio u potpunosti razrešen Raselov paradoks. Jer, što je i Rasel dobro znao, paradoks važi i za klasne pojmove kao i za iskazne funkcije. U *Principima matematike* podjednako su zastupljene obe vrste izraza, ali od 1908. godine Rasel počinje radije da govori samo o iskaznim funkcijama na koje se teorija tipova prvenstveno odnosi. U tim njegovim nastojanjima očigledno sve više provejava nominalistički duh, budući da iskazne funkcije imaju pre svega notacioni, jezički status. Ipak, Rasel još uvek nije u dovoljnoj meri nominalistički pročistio prvočitni *PM*-jezik, jer se ontološke obaveze ponovo upliču kada vrši kvantifikaciju nad iskaznim funkcijama. Takvih ontoloških obaveza oslobada se samo u kontekstima u kojima o iskaznim funkcijama govori kao o jezičkim sredstvima (takozvanim otvorenim rečenicama ili predikatima).

Uočavajući ovu nedoslednost, možemo se zapitati: šta je Rasela sprečavalo da nominalističkom sećivu okamovskog brijača izloži još neki deo svoje majnongovske ontološke brade? Tačnije, zašto nije pokušao da po uzoru na klase izbegne i ontološku obavezu prema ostalim *entia non grata*, odnosno, prema svojstvima i relacijama kao univerzalijama čiji je ontološki status predmet vekovnog sporu između realista i nominalista? Jedan od razloga što to nije učinio svakako leži u tome što je smatrao da teorija tipova, i pored problema sa navodnom analitičnošću aksioma beskonačnosti i izbora, daje dovoljno dobro rešenje paradoksa i dovoljno bogate resurse za rekonstruisanje matematike u duhu *Principa matematike*. Ipak, osim ovog osnovnog, bilo je i drugih razloga zbog kojih je dugo bio sklon da u svojoj ontologiji zadriži univerzalije. Nevolja je, međutim, što je rukovodeći se ovim drugim razlozima zapao u istu onu grešku koju je ispravno uočio i kritikovao kod nekih drugih filozofa (recimo, kod Majnonga). S jedne strane, pokazaće da je, neosnovano projektujući izvesne jezičke strukture u stvarnost, i sam podlegao pogrešci brkanja gramatičke i logičke forme izvesnih rečenica. Sa druge strane, čini se da je Rasel zadržavajući

izraze za svojstva kao deskriptivne konstante koje su nosioci ontoloških obaveza upao u još jednu grešku karakterističnu za tradicionalnu teoriju značenja – pogrešno poistovetio značenja sa referencijom, budući da je iz semantičke uloge koju je tim konstantama pripisao proizišlo da one moraju nešto označavati.

Prva Raselova pogreška, projektovanje jezičke strukture u stvarnost, najočiglednija je u njegovom poznatom učenju o *logičkom atomizmu*, čija je osnovna postavka da strukturi takozvanih atomnih iskaza odgovara struktura atomnih činjenica. Oko 1914. godine Rasel prestaje da govori o dva domena postojanja, domenu egzistentnih pojedinačnih stvari i domenu subzistentnih pojmova. Mnoge vrste pojmove je izričito odbacio, a mnoge je poistovetio sa predikatskim jezičkim izrazima. Ipak, i dalje usvaja ontologiju koja je u osnovi dualistička i realistička: pored konkretnih pojedinačnih stvari koje postoje u prostoru i vremenu, pretpostavlja i postojanje univerzalija (svojstava i relacija) koje se tu i tamo pojavljuju na konkretnim stvarima. Ovaj dualizam partikularija (pojedinačnih stvari) i univerzalija nalazi se u središtu njegovog logičkog atomizma i učenja o atomnim činjenicama.

U članku "Filozofija logičkog atomizma" (1918) Rasel se bavi "najprostijim sastavnim delovima iz kojih se svet sastoji (...) čija je stvarnost samosvojna i nezavisna od drugih delova. Te proste pojedinačnosti su bezgranično raznovrsne – postoje partikularije i svojstva i relacije različitog reda, čitava jedna hijerarhija."¹³ Ovakvo ontološko učenje delom počiva na pretpostavci o logičkoj strukturi jezika, tačnije iskaza kao osnovnih semantičkih jedinica. Podela postojećih stvari iz kojih je svet konstituisan na partikularije i univerzalije paralelna je podeli jezičkih simbola na individualne i predikatske konstante, odnosno podeli jezičkih izraza na supstantive (imenice) i adjektive (pridjeve). Ovu jezičku podelu Rasel izvodi iz pretpostavljenje asimetrične logičke strukture iskaza, naiome, iz pretpostavke da u svom bazičnom, atomnom obliku, iskazi imaju *S-P* strukturu, pri čemu simboli *S* i *P* imaju različitu logičku funkciju. Logički gledano, *supstantivi* se mogu javljati samo na mestu subjekta u jednom takvom iskazu, i kada imaju logičku ulogu subjekta, oni onda referiraju na partikularije. Gramatički gledano, *adjektivi se mogu javiti i na mestu subjekta i na mestu predikata, ali oni ne mogu biti logički subjekti*. Adjektive je Rasel shvatao kao nepotpune izraze koji nagoveštavaju iskaze u tom smislu što ne mogu da stoje samostalno kao logički subjekti iskaza, već moraju da budu dopunjeni iskazom u kojem preuzimaju logičku ulogu predikata. Tako, na primer, odgovarajući simbol za svojstvo *beline* nije reč "belo", nego funkcija "x je belo", a *belina* može dospeti u iskaze samo posredstvom sledeće funkcije:

"Belo je boja." ↔ "Za svako x, ako je x belo, onda je x boja."

Ovo učenje biće u osnovi 2. izdanja *Principa matematike* (1918-1919). Imajući u vidu upravo naveden primer Raselovog tumačenja iskaza "Belo je boja", nameće se pitanje zar drugi iskaz, "Za svako x, ako je x belo, onda je x

13 B. Russell, "The Philosophy of Logical Atomism", u: R. C. Marsh, ed., *Logic and Knowledge*, London, 1956, p. 270.

boja", ne može da posluži kao parafraza kojom ćemo se oslobođiti ontološke obaveze postojanja svojstva beline, obaveze koju sa sobom donosi javljanje izraza "belo" na mestu subjekta u prvoj rečenici? Naravno, da bismo načinili ovaj korak koji uključuje postupak kontekstualne definicije, morali bismo da promenimo kriterijum ontološke obaveze i da, umesto Raselovom kriterijumu po kojem su deskriptivne konstante nosioci ontoloških obaveza, pribegnemo čuvenom Kvajnovom kriterijumu po kojem su ontološke obaveze povezane ne sa konstantama nego sa kvantifikovanim (vezanim) promenljivama jezika; drugim rečima, morali bismo zajedno sa Kvajnom da kažemo da "postojati" znači "biti vrednost (vezane) promenljive".¹⁴ Ipak, sâm Rasel je ontološku obavezu prema partikularijama i univerzalijama izvodio iz asimetrične *S-P* strukture atomnih iskaza (tipa "lopta je bela"). Rasel je tada bio uveren da razlici u gramatičkom i logičkom funkcionisanju simbola *S* i *P* u atomnom iskazu korelira u samoj stvarnosti razlika između objekata koji konstituišu odgovarajuću atomnu činjenicu. Dakle, kao što atomnom iskazu po pretpostavci odgovara atomna činjenica, tako i elementima u iskazu koreliraju odgovarajući konstitutivni elementi atomne činjenice. U jednostavnom primeru iskaza "Lopta je bela", odgovarajuća atomna činjenica sastojala bi se iz partikularije (lopta) i univerzalije (bela) instancirane u toj partikulariji. Istovetnost strukture se proteže i dalje. Videli smo da je u iskazu "Lopta je bela" predikatski izraz "bela" nepotpun i da zahteva dopunu. Paralelno tome, struktura atomne činjenice je takva da vezu između dva elementa stvara jedan od njih koji je, kako je Rasel smatrao, sâm po sebi nezasićen i zahteva dopunu. Takvu vezivnu ulogu Rasel je pripisivao univerzaliji *bela*, za koju se partikularija *lopta* vezuje tako da su oba dela na okupu u atomnoj činjenici *lopta je bela*. Po Raselovom mišljenju, sama relacija prediciranja kao bazična logička relacija u atomnom iskazu pretpostavlja, na nivou jezika, razliku između supstantiva i adjektiva kao članova relacije, a na nivou stvarnosti postojanje partikularija kao subjekata predikacije i univerzalija kao onoga što je partikularijama predicirano.

Osnovno pitanje koje se može postaviti u vezi sa ovim Raselovim učenjem proističe upravo iz toga što Rasel o atomnim činjenicama govori iz perspektive jezika. Naime, očito je da je ontologija atomnih činjenica diktirana usvojenim pretpostavkama o atomnim iskazima kao bazičnim iskazima i o njihovoj logičkoj strukturi. Na taj način je jedno strukturalno obeležje svojstveno našem govoru o svetu projektovano u samu stvarnost i shvaćeno kao njen bazično obeležje. Ali, naš prirodnji jezik je takav da je njegova upotreba uslovljena i raznim ne-logičkim potrebama i svrhama. Koje ćemo izraze koristiti kao subjekte, a koje kao predikate nije ustanovljeno *a priori*, niti je logički, jezički ili ontološki uslovljena činjenica. U dovoljno elastičnom i prilagodljivom jeziku izrazi mogu menjati svoj položaj i svoju ulogu unutar iskaza; čak i čitavi atomni iskazi mogu

14 W. Quine, "Designation and Existence", *The Journal of Philosophy*, XXXVI, 1939, pp. 707-708.

menjati svoju strukturu.¹⁵ Teško da bismo se mogli složiti sa tadašnjim Raselovim uverenjem da postoji jedna bazična asimetrična relacija predikacije koja se reflektuje u bazičnoj asimetričnoj *S-P* strukturi pretpostavljenih atomnih iskaza. Na primer, po uzoru na parafrazu:

“Belo je boja” ↔ “Za svako *x*, ako je *x* belo, onda je *x* boja”.

u nekoj drugačijoj ontologiji kao što je kasnije bila vajthedovska mogli bismo da objekte shvatimo ne kao partikularije nego kao skupove adjektiva *događaja* unutar kojih su ti skupovi situirani, pa bismo za neki atomni iskaz imali sledeću parafrazu:

“*A* je belo” ↔ “Postoji događaj *E*, *A* je situirano u *E* i belo je situirano u *E*”.

Time se pokazuje da je distinkcija “supstantiv–adjektiv”, bez obzira što je (bar u indoevropskim jezicima) usvojena i široko zastupljena, u osnovi arbitarna.

U Raselovom ontološkom učenju o atomnim činjenicama pogreška brkanja značenja i referencije ispoljava se i na nivou rečenica koje izražavaju pretpostavljene atomne iskaze. Jer, očigledno je da je Rasel pretpostavljao da smislene rečenice moraju u samoj stvarnosti imati odgovarajuće korelate; atomnim rečenicama bi odgovarale atomne, a molekulnim rečenicama molekulne činjenice. Zastupajući tezu da činjenice pripadaju spoljašnjoj stvarnosti i konstituišu objektivni svet, Rasel je prevideo ono što u članku “Filozofija logičkog atomizma” sve vreme prosto bode oči – da je analiza činjenica izvedena iz analize jezika.

*
* *

Iz razumljivih razloga u ovam članku smo se ograničili na rekonstruisanje i razmatranje samo nekih osnovnih filozofskih postavki Bertranda Rasa, i to iz određenih perioda njegovog misaonog puta. Poznato nam je da je Rasel najčešće sâm uviđao pogreške u koje je zapadao, korigujući ih u kasnijim delima i ne tako retko znatno menjajući svoje poglede. U tom smislu, i njegov filozofski razvoj bio je pun prekretnica. Ovde smo se dotakli samo onih segmenata u kojima se najbolje ogleda Raselov doprinos razvoju dvadesetovekovnog empirizma i koji su, gledano još šire, ostavili neizbrisiv trag u savremenoj filozofiji.

25. 10. 1997.

Filozofski fakultet, Beograd

¹⁵ Ovu primedbu Raselu upućuje Kvajn. Upor. W. Quine, “Russell's ontological development”, p. 664.

ŽIVAN LAZOVIĆ
BERTRAND RUSSELL: TWO MILESTONES OF EMPIRICISM
 (Summary)

“Empiricism” always tended to be scientific philosophy. Starting from Quine's list of “five milestones” of empiricism, this article shows that B. Russell made substantial contribution to at least two of them. The first Russell's contribution concerns the shift from ideas to words and displays itself in his view that philosophy as such is logic and that real philosophical problems reduce upon analysis to logical problems. According to Russell, in analysing language by means of which we describe the world philosophy should use the method of logical analysis since ordinary language is ontologically misleading and it is frequently the case that the grammatical and logical forms of language are incongruent. The source of most philosophical problems lies in this incongruence. The second Russell's contribution to the development of contemporary empiricism concerns the shift from terms to sentences and consists in the use of the method of paraphrases or contextual definition. Russell employed this method to show that descriptions are “incomplete symbols”, which acquire meaning only in context and have no significance on their own account. The philosophically most interesting point is that Russellian analysis is very significant for our treatment of ontological issues.